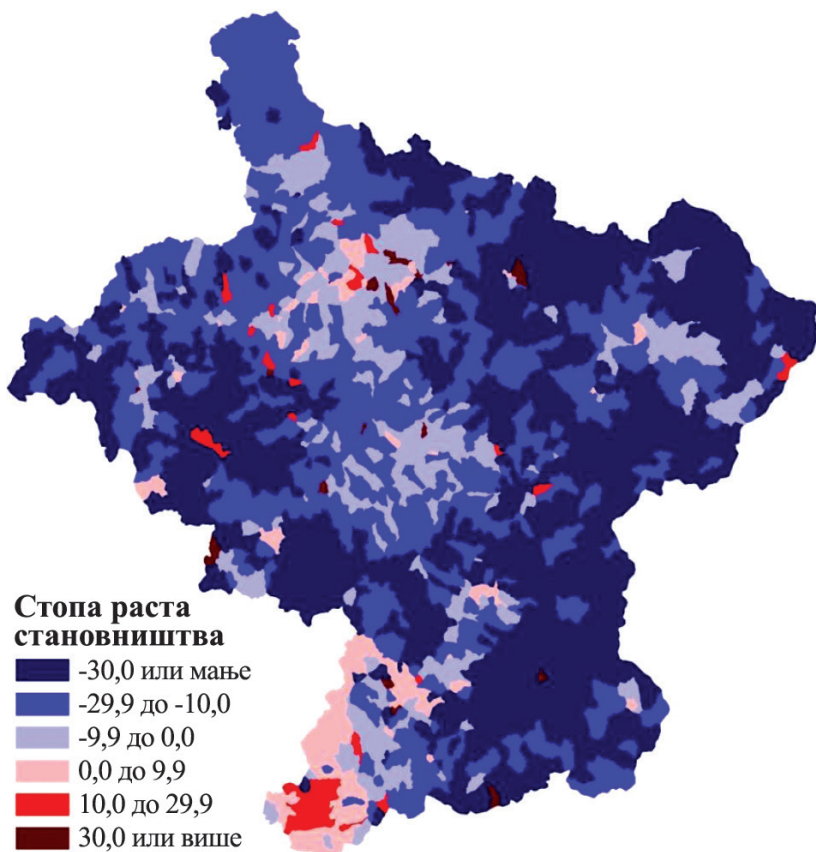

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ: ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И МОГУЋНОСТИ ИЗГРАДЊЕ ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ПОЛИТИКЕ

**СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И МОГУЋНОСТИ
ИЗГРАДЊЕ ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ
НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ПОЛИТИКЕ**

Ниш
2018

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
BRANCH IN NIŠ

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ
CENTER FOR SOCIAL RESEARCH

**THE POPULATION OF SOUTH-EASTERN SERBIA:
DEMOGRAPHIC PROBLEMS OF
SOUTH-EASTERN SERBIA AND THE PROSPECT
OF CREATING THE NATIONAL STRATEGY
AND POLICY TO INCREASE BIRTH RATE**

Edited and prefaced by
Ljubiša Mitrović, PhD

Niš
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОГРАНАК САНУ У НИШУ

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ
ЦЕНТАР ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

**СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:
ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И МОГУЋНОСТИ
ИЗГРАДЊЕ ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ
НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ПОЛИТИКЕ**

Приредио и предговор написао
др Љубиша Митровић

Ниш
2018

Српска академија наука и уметности
Огранак САНУ у Нишу

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет у Нишу
Центар за социолошка истраживања

СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ, књига 8

**ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ
И МОГУЋНОСТИ ИЗГРАДЊЕ ПРОНАТАЛИТЕТСКЕ
НАЦИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ПОЛИТИКЕ**

Ниш, 2018.

Приредио:
др Љубиша Митровић, професор емеритус

Рецензенти:
проф. др Вјекослав Бутиган
проф. др Ђура Стевановић

Програмски одбор Научног симпозијума:
академик Драган Шкорић, САНУ, Београд
академик Часлав Оцић, САНУ, Београд
др Љубиша Митровић, професор емеритус, Универзитет у Нишу
проф. др Мирјана Рашевић, Институт друштвених наука, Београд
проф. др Драгана Захаријевски, Универзитет у Нишу
проф. др Наталија Јовановић, Универзитет у Нишу
проф. др Данијела Гавриловић, Универзитет у Нишу
проф. др Сузана Марковић Крстић, Универзитет у Нишу
проф. др Стево Најман, Универзитет у Нишу

Секретар Одбора:
Биљана Продовић

Издавач:
Српска академија наука и уметности
Огранак САНУ у Нишу
Универзитет у Нишу – Филозофски факултет

За издавача:
академик Нинослав Стојадиновић
проф. др Наталија Јовановић

Лектор:
Оливера Марковић

УДК:
Александра Спасић

Превод резимеа на енглески:
др Владан Павловић

На корицама:
Стопа раста (у процентима) укупног становништва Југоисточне Србије
2002–2011. на насељском нивоу. *Извор*: РЗС, 2012.

Техничка припрема:
Миле Ж. Ранђеловић, дипл. инж. ел.

Штампа:
„Scero Print”, Ниш

Тираж:
100 примерака

ISBN 978-86-7025-789-4

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
Љубиша Митровић ДЕМОГРАФСКО ПИТАЊЕ СРБИЈЕ КАО КЉУЧНО ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНО, РАЗВОЈНО И НАЦИОНАЛНО ПИТАЊЕ	9
Мирјана М. Рашевић ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПОТРЕБЕ ЗА РЕВИЗИЈОМ СТРАТЕГИЈЕ ПОДСТИЦАЊА РАЂАЊА У СРБИЈИ	25
Милован М. Митровић АКЦИОНИ МОДЕЛ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА СЕЛА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ.....	33
Јелена Ј. Станковић, Ивана Марјановић ДЕМОГРАФСКО СТАРЕЊЕ И ПРИВРЕДНИ РАСТ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	53
Горан Д. Пенев, Биљана Б. Станковић СТАРЕЊЕ И ПРОМЕНА БРАЧНЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ	75
Иван Ж. Маринковић ПОПУЛАЦИОНО ПРАЖЊЕЊЕ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ	99
Наташа Л. Голубовић, Срђан С. Голубовић ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ И ПОНУДА РАДА У СРБИЈИ	107
Срђан Вукадиновић ОПАДАЈУЋЕ ВРИЈЕДНОСТИ ДЕМОГРАФСКИХ ЧИНИЛАЦА И МОГУЋИ ПРАВЦИ ЊИХОВОГ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА	125
Миленко Џелетовић, Хатица Бериша ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ КАО ФАКТОР БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	139
Anna Mantarova, Borislav Antonov THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY MIGRATION PROCESSES: NATIONAL FEATURES AND REGIONAL SPECIFICITIES	157
Александар Р. Радивојевић, Милан С. Миловановић КЛАСТЕР АНАЛИЗА ДЕМОГРАФСКИХ ПРИЛИКА – СТУДИЈА СЛУЧАЈА ОПШТИНЕ ЗАЈЕЧАР	169
Сузана В. Марковић Крстић СТАРЕЊЕ СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ И МОГУЋНОСТИ ПРОНАТАЛИТЕТНЕ ПОПУЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ	179
Анкица С. Шобот УСКЛАЂИВАЊЕ РАДА И РОДИТЕЉСТВА КАО СЕГМЕНТ ПОЛИТИКЕ ПОДСТИЦАЊА РАЂАЊА	203

Петар Д. Васић НОВИ ПРИСТУП ПОЛИТИЦИ ПРЕМА РАЂАЊУ.....	215
Предраг Митровић СРПСКА ПОРОДИЦА И ГЛОБАЛНИ НЕОЛИБЕРАЛНИ ПОРЕДАК.....	227
Драгана Митровић, Дуња Величковић БЕЛА КУГА КАО СОЦИО-КУЛТУРНИ ФЕНОМЕН У ИСТОЧНОЈ СРБИЈИ	241
Славица Ђукић Дејановић ДЕМОГРАФСКИ ПАРАМЕТРИ ЈУЖНЕ И ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ	247
ЗАКЉУЧЦИ СА НАУЧНОГ СКУПА.....	251

ПРЕДГОВОР

Демографска криза у Србији је дугог вала. Она је узрокована низом историјских, друштвених, економских и културних фактора. Њене последице су, такође, разноврсне, дугорочне и судбоносне по развој и национални опстанак. Отуда је дат аларм у свим институцијама наше земље: од државе, преко Академије наука, локалних заједница, до породице.

Више се не говори само о феномену сенилизације, већ и депопулације у Србији, чије становништво се сматра једним од најстаријих у Европи, а ради се и о озбиљној забринутости јавности за национални и демографски опстанак Срба.

Српска академија наука и уметности, као заједница најумнијих глава нације, низом научних скупова последњих година такође је активно укључена у научно расветљавање проблема демографске перспективе Србије. Центар за научна истраживања САНУ, а потом и Огранак САНУ у Нишу, већ десетак година реализују пројекат на тему *Социо-културни аспекти демографске репродукције у југоисточној Србији и могућности изградње пронаталитетске националне стратегије*. До сада је одржан већи број научних скупова и објављено седам зборника радова са овом проблематиком.

Зборник који је пред вама, драги читаоци, сачињавају ауторски радови који су саопштени на научном скупу *Демографски проблеми југоисточне Србије и могућности изградње пронаталитетске националне стратегије и политике*, који је одржан у организацији Огранка САНУ у Нишу и Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, 20. октобра 2017. године. На њему је учествовало више од двадесет научника из земље и иностранства. Напомињемо да уредник и издавач не деле нужно теоријска и идеолошка схватања појединих аутора, чији су прилози ипак објављени као илустрација разноликости приступа теми скупа, односно зборника.

Скуп су отворили и поздравили *академик Нинослав Стојадиновић*, председник Огранка САНУ у Нишу, и *проф. др Наталија Јовановић*, декан Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Такође, скуп је поздравила и својим саопштењем на њему учествовала *проф. др Славица Ђукић Дејановић*, министар у Влади Србије задужена за демографска питања и наталитетску политику. Уводна излагања на скупу поднели су *др Љубиша Митровић*, *професор емеритус*, *проф. др Мирјана Рашевић*, управник Центра за демографска истраживања Института друштвених наука Београд, и *др Милован Митровић*, редовни професор Правног факултета у Београду. Потом су учесници научног скупа представили своја саопштења.

Скуп је завршен разматрањем и усвајањем закључака у којима се указује на комплексност проблема демографске репродукције у Србији, али и на неопходност укључивања свих друштвених актера у његово разрешавање: од државе, која треба, како доградњом националне стратегије за дугорочно деловање у овој области, тако и дефинисањем активне пронаталитетске политике и низом практичних инструмената у области запошљавања, социјалне и здравствене политике, као и образовања и културе, да подстакне проширену демографску репродук-

кцију у Србији. Такође, посебно је истакнута улога и одговорност бројних других институција и организација (од општина, преко медија, до образовних и научних институција).

Поентирајући – да је демографска обнова Србије кључно развојно и научно питање, желимо посебно потенцирати улогу и одговорност науке у истраживању овог проблема, како би се плуралним актерима у друштву пружила рационална аргументација за изградњу националне стратегије демографске политике у процесу усмеравања развоја у овој области репродукције, која је од виталног значаја за опстанак и развој нашег друштва.

У том смислу, Огранак САНУ у Нишу наставиће са истраживањем ове проблематике у оквиру пројекта *Социо-културни аспекти демографске репродукције у југоисточној Србији и могућности изградње пронаталитетске националне стратегије*, око кога је окупљен већи број истраживача са различитих факултета и других институција, у нади да ће резултатима свог рада допринети како научном сазнању тако и разрешавању овог комплексног проблема.

Др Љубиша Митровић, професор емеритус
руководилац пројекта

ПОПУЛАЦИОНО ПРАЖЊЕЊЕ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

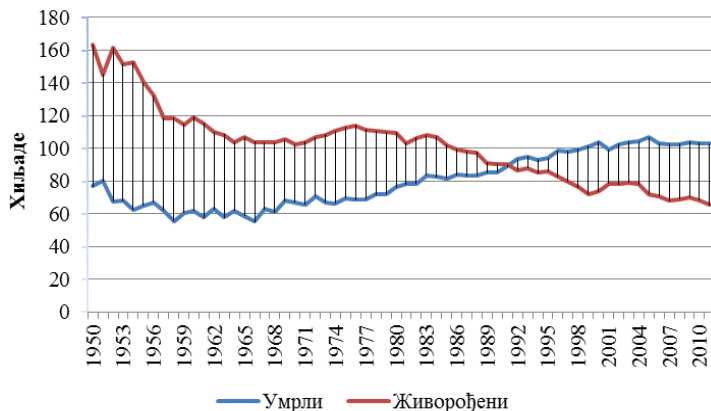
Апстракт. Република Србија (без података за Косово и Метохију) је у трећој деценији негативног природног прираштаја и, уз негативан миграциони салдо, спада у групу земаља које имају изузетно високу депопулацију. Смањење становништва није истог интензитета у свим регионима или окрузима у земљи, а као нарочито угрожен види се Југоисточни део Србије. Становништво овог дела Србије се непрекидно, од пописа из 1981. године, смањује, и на основу задњих доступних података, оно је малобројније него у време било ког пописа спроведеног након Другог светског рата. Посебно забрињава чињеница да је број становника у преко 90% насеља смањен, а да је чак код 180 насеља становништво преполовљено, и да многа немају никакву демографску будућност. У раду се прати популациона динамика Југоисточне Србије од средине 20. века уз посебан осврт на стање на нижим територијалним нивоима. Такође, разматрају се демографске специфичности општина, услед којих се додатно компликује и отежава доношење мера популационе политике. Посебан фокус је на картографском приказу насеља која нестају и области које се популационо празне.

Кључне речи: депопулација, недовољно рађање, насељски ниво, Југоисточна Србија.

Негативне тенденције у погледу кретања укупног становништва Србије присутне су већ готово две деценије. Ратови на простору бивше СФРЈ покренули су талас избеглица и интерно расељених лица, што је само на кратко (током деведесетих) ублажило и одгодило дејство раније успостављених неповољних трендова. Негативни природни прираштај, који је присутан од 1992. године, утицао је да се број становника Србије у последњем међупописном периоду смањи за готово 300 хиљада (у последње две деценије за преко 500 хиљада). Емиграција која надмашује имиграцију постала је проблем који више не оптерећује само неке неразвијене делове Србије, већ читаву земљу. Депопулација је тако потпуна, а пад броја становника је изузетно велики (Пенев и Маринковић, 2012).

Корени демографског проблема у Србији сежу до педесетих година 20. века, па и нешто раније. Статистички подаци почев од 1956. непрекидно региструју недовољне стопе рађања (испод нивоа прости репродукције – Пенев 2001), што као резултат доводи до старења становништва и, почетком 1990-их, до негативног природног прираштаја (*Графикон 1*). За шест деценија годишњи број живорођења се интензивно смањивао, па се сада рађа чак 100 хиљада деце мање у односу на почетак 1950-их. У истом периоду број умрлих се на го-

дишњем нивоу повећава, и почетком 21. века стално износи преко 100 хиљада. Тако је природни прираштај већ трећу деценију негативан, а смртни случајеви у другој декади „новог” века надмашују број живорођења за 30–35 хиљада.

Графикон 1. Укупан број живорођења и умрлих у Србији, 1950–2011.

Извор: Припремљено на основу званичних података виталне статистике.

Миграциони салдо на нивоу земље је, укупно посматрано, у периоду 1953–2011. позитиван, али са јасном тенденцијом негативног предзнака у наредном периоду (*Табела 1*). У последње две деценије (1991–2011) земљу је напустило око 340 хиљада, али је број интерно расељеног и избеглог становништва са простора бивше Југославије био већи (нешто преко пола милиона), па је миграциони салдо позитиван. Пре сукоба из 1990-их само је у периоду 1971–1981. било више досељених него одсељених.

Табела 1. Популациона динамика у Србији према пописима од 1948. до 2011. године.

Ук. ст. према територији 1961–2011.		Укупно ст.		Становништво у земљи				Уобичајено ст.
1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.	
5.794.932	6.163.246	6.678.239	6.998.917	7.460.224	7.548.978	7.614.257	7.252.946	
Међупописни период								
	1948–1953.	1953–1961.	1961–1971.	1971–1981.	1981–1991.	1991–2002.	2002–2011.	
Промена бр. ст.	368.314	514.993	320.678	461.307	88.754	65.279	-361.311	
Природни прираштај	-	538.044	443.925	397.337	169.309	-172.718	-297.377	
Миграциони салдо	-	-23.051	-123.247	63.970	-80.555	237.997	-63.934	

Извор: Табела је припремљена на основу званичних пописних података, уз одређене корекције аутора.

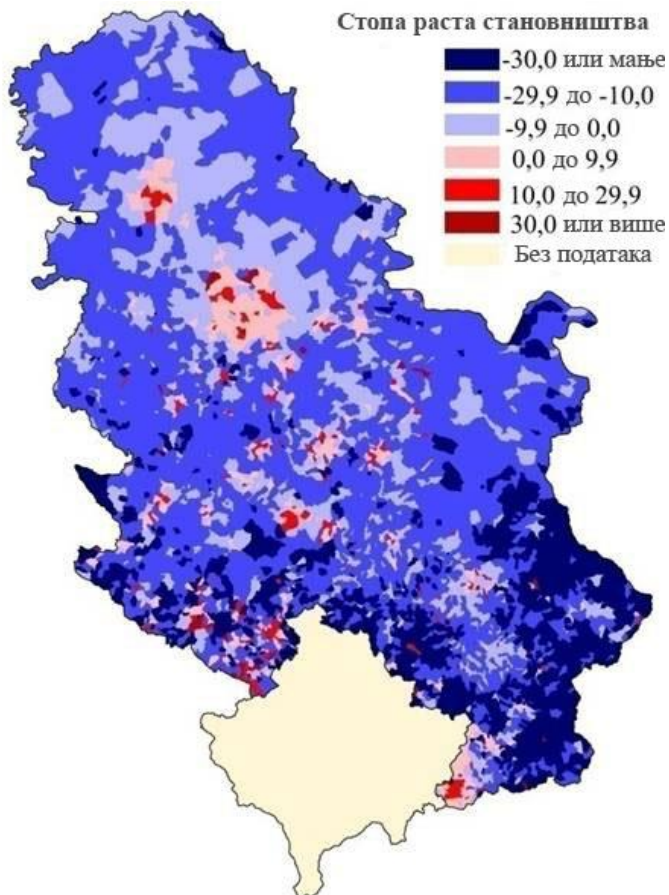
Напомена: Због непоузданости података о виталним догађајима 1948–1953. нису приказане компоненте кретања за овај период.

Кретање укупног становништва у Србији можемо поделити на три периода (*Табела 1*): интензиван пораст у интервалу 1948–1981. године, када се за нешто преко тридесет година број становника повећава за око 1,7 милиона; период умереног до ниског популационог раста (1981–2002) и почетак депопулације, од 2002. године; међупописни период, са највећим растом броја становника, 1953–1961. године, када је за нешто преко пола милиона становника повећан укупан број. Тако интензивно повећање је у потпуности резултат позитивног природног прираштаја, јер је миграциони салдо био негативан. Последњи међупописни период карактерише, по први пут, депопулација са негативним предзнаком код обе компоненте кретања становништва.

Депопулација није у истој мери захватила све регионе и округе у земљи: посматрано регионално, смањење становништва (2002–2011) је знатно веће на југу него на северу земље. На нивоу статистичких целина (НУТС-1), Србија–југ чак 16 пута интензивније губи становништво (на основу стопа раста) од Србије–север. Приметне су и значајне разлике по регионима. Једини регион (ниво НУТС-2) који у међупописном периоду није смањило број становника је београдски (повећање од око 5%). Сви остали су имали смањење, с тим да је оно било мање у Војводини и Региону Шумадије и Западне Србије (око 5%), а знатно веће у Региону Јужне и Источне Србије (око 11%). На нижем територијалном нивоу (НУТС-3), умерено смањење броја становника у оквиру региона Шумадије и Западне Србије има Шумадијска област (мање од 2%), док су Колубарска и Мачванска област за десетину умањиле популацију. Такође се у овом региону налази и једна од три области у Србији које су имале повећање броја становника – Рашка област је за око 6% бројнија. У Војводини је још израженија популациона дисхармоничност међу областима. Популациони раст је имала једино Јужнобачка област, чије се становништво у периоду 2002–2011. увећало за приближно 4%, док су све остале статистичке области имале пад броја становника (најизраженија депопулација је у Западнобачкој и Севернобанатској области, 12–11%). Највећи пад броја становника имале су области у оквиру Региона Јужне и Источне Србије (Борска, Топличка, Зајечарска и Пиротска област, смањење 10–15%). На општинском нивоу релативно посматрано највећи пад броја становника има Црна Трава (35%), Бабушница (22%) и Мајданпек (21%), док су повећање преко 10% имали Нови Пазар (17%), Нови Сад (14%), београдске општине Звездара и Сурчин (по 13%) и нишка општина Пантелеј (12%). Апсолутно највеће повећање броја становника је у општинама Нови Сад (40 хиљ.) и Звездара (19 хиљ.), док је највеће смањење у Лесковцу (12 хиљ.) и Сомбору (11 хиљ.).

На основу пописа из 2002. и 2011. године, 920 насеља у Србији је у последњем међупописном периоду смањило за трећину или више укупан број становника (*Карта 1*). Највећи број тих насеља је у јужном и југоисточном делу Србије. Релативно смањење, од 20 до 30%, најзаступљеније је, и њега има готово половина насеља. Укупно смањење је забележено у чак 4.205 насеља, док је повећање у само 516. Од тога 60 насеља има повећање 30% и ви-

ше, а скоро половина (28 насеља) се налази у општинама Тутин, Сјеница и Нови Пазар. Раст броја становника од мање од 10% је регистрован у 293 насеља.

Карта 1. Стопа раста укупног становништва Србије 2002–2011. (у процентима) на насељском нивоу.

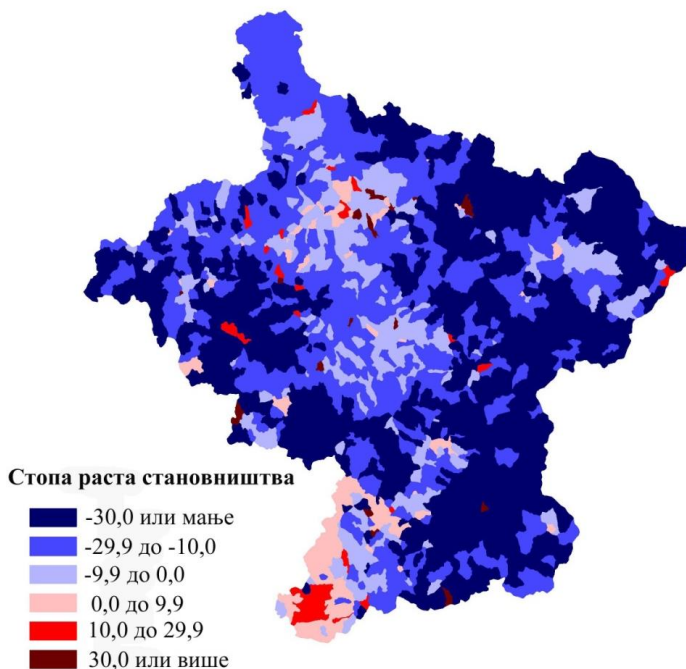
Извор: РЗС, 2012.

Напомена: Процене аутора за 103 насеља у којима је био бојкот Пописа 2011.

Депопулација у Југоисточној Србији

Подручје Југоисточне Србије, која је предмет анализе у овом раду, обухвата територију пет округа (Јабланичког, Нишког, Пиротског, Топличког и Пчињског). Између 2002. и 2011. године број становника је смањен за око 80 хиљада. Корекцијом пописних података и проценом становништва које је бојкотовало попис, укупан број становника Југоисточне Србије је 2011. године износио 1.004.188 становника. Иначе, пад броја становника у овом по-

дручју региструју последња три пописа. Посматрано у односу на 2002. годину, депопулација је присутна у свих пет округа, у 30 од 33 општине, и у 1297 од укупно 1462 самостална насеља (*Карта 2*). Пораст становништва евидентира се у свега 113 насеља, од којих је готово половина (46%) у општинама Бујановац и Прешево. Највећи апсолутни пад броја становника имају популационо већа насеља, пре свих Лесковац, Прокупље и Пирот. Релативно највише смањење бележи се у насељима општина Димитровград, Бабушница и Бела Паланка. То су општине у којима се налазе популационо најмања насеља. Малих насеља, испод 100 становника, у Југоисточној Србији има 581, што је 40% свих насеља, а чак 60% има мање од 200 становника. Таква насеља немају демографску будућност, и с обзиром да се најчешће налазе у брдско-планинским областима без адекватне инфраструктуре, тешко је очекивати њихову ревитализацију.

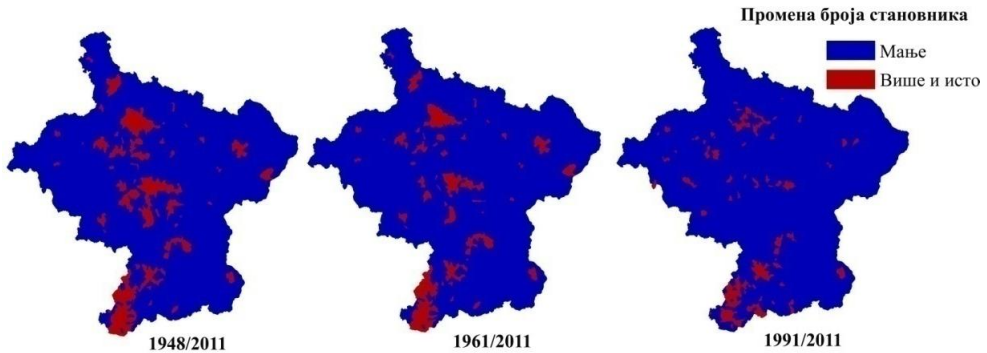
Карта 2. Стопа раста (у процентима) укупног становништва Југоисточне Србије 2002–2011. на насељском нивоу.

Извор: РЗС, 2012.

Напомена: Процене аутора за 103 насеља у којима је био бојкот Пописа 2011.

Промена броја становника 2011. у односу на 1948., 1961. и 1991. годину показује интензитет, али и динамику депопулације на насељском нивоу (*Карта 3*). Од укупног броја насеља у Југоисточној Србији 2011. године чак 86% има мање становника него непосредно после Другог светског рата (Попис 1948). Просек на нивоу Републике је око 83%. У односу на период највеће по-

пулационе експанзије са завршетком тзв. беби-бум периода (Попис 1961), тај однос је још неповољнији, односно 88% насеља има мање становника него пре пола века. Последњих 20 година (1991–2011) представљају период негативног природног прираштаја на нивоу читаве земље, па се увећао и број насеља са падом броја становника на чак 92%. Насеља која представљају општинске центре су до пописа из 1991. повећавала број становника, али последња два пописа показују да се ситуација значајно променила, и сада само централне градске општине у Нишу још бележе минималан пораст. Као посебна треба издвојити насеља која припадају општинама Бујановац и Прешево, јер једино она континуирано бележе раст броја становника.

Карта 3. Промена броја становника Југоисточне Србије 2011. у односу на 1948., 1961. и 1991. годину.

Извор: РЗС, 2014.

Напомена: Процене аутора за 103 насеља у којима је био бојкот Пописа 2011.

Основни разлози популационог пражњења ових крајева Србије леже у неповољној старосној структури, која је резултат недовољног рађања и емиграције младог и репродуктивно способног становништва (Спасовски и Илић, 1989). Историјски контекст настанка многих насеља у брдско-планинским областима (збегови од освајача) никада није омогућио инфраструктурно повећавање, па тако и привредно организовање ових насеља (Радовановић и Ранчић, 1995). Велики број насељина (готово трећина свих насеља у Србији се налази у овој области) са малим бројем становника неминовно је водио ка емиграцији у популационо веће средине, чиме се трајно нарушио демографски потенцијал. Постојеће демографске тенденције показују да је немогуће очекивати ревитализацију највећег броја насеља у овом делу Србије и да фокус популационе политике треба да буде на већим насељима. Нарочито треба обратити пажњу на насеља у општинама са већински албанским становништвом, која су још увек у популационој експанзији. Услед релативно младе старосне структуре и натпросечног нивоа фертилитета, упркос емиграцији, та насеља популационо расту. Нигде на територији Србије не постоји тако јасно изражен контраст у популационој динамици какав постоји на самом југу Републике.

На који начин успоставити равномернији демографски развој овог краја и како сложене међуетничке односе избалансирати, а све у функцији спречавања популационог пражњења? Треба имати у виду да пронаталитетна политика (мере подстицања рађања) не може да да резултате у кратком временском периоду, и да ће, без обзира на будући ниво рађања, нарушена старосна структура и даље ограничавати пораст броја становника. Депопулација ће се наставити и у наредном периоду, уз све интензивније гашење малих насеља. Често се, недовољно аргументовано, једино решење тражи у већим издвајањима за рађања, иако је извесно да таква мера не може помоћи у спречавању депопулације. Основни проблем са којим се друштво у Србији, када је у питању демографија, суочава, јесте да нема ко да рађа. У периоду 1991–2011. контингент жена старих између 15–49 година се смањило за 250 хиљада. У исто време и популација жена у тзв. оптималном репродуктивном добу (20–34 године) мања је за готово 90 хиљада. Жене старе 65 или више година повећале су свој удео у укупној популацији жена са 13% на скоро 20%.

На основу пројекција становништва¹ у којима тренутну дистрибуцију становништва Србије по старости и полу пројектујемо у наредних 50 година (2011–2016), показано је да се деловањем само на фертилитет не може зауставити депопулација (Marinković i Radivojević, 2016). Пошло се од екстремног приступа, преузимања репродуктивних норми шведског становништва. Швеђани имају ниво рађања близак потребном за просту репродукцију (око два детета по жени) што спада међу највише у Европи. Чак и са таквим фертилитетом, до кога је Шведска дошла после деценија улагања у популациону политику, Србија би до 2061. имала мање становника него после Другог светског рата. Управо тај податак најсликовитије показује колико тренутна старосно-полна структура ограничава популациони раст.

Популациона политика у Србији је, пре свега, пронаталитетна, а треба да буде више популационистичка (да подстиче пораст, односно сузбија депопулацију). Држава треба да усмери своје акције и на побољшање морталитетних и миграционих услова, подједнако са подстицањем рађања. Таква политика би донела брже и значајније резултате у решавању проблема депопулације, док стратегија подстицаја рађања треба да буде дугорочна, усмерена ка циљу достизања нивоа прости репродукције становништва у дужем року. За разлику од пронаталитетних мера популационе политике, које морају да буду континуиране и чије ефекте можемо да видимо тек у деценијама које следе, инсистирање на превентиви и боља здравствена заштита могу у кратком року да дају резултат у смањењу смртности становништва, па самим тим и у ублажавању депопулације. Повољна имиграциона политика, привлачење младог, репродуктивно активног становништва, побољшало би старосну структуру становништва и створило предуслов неопходан да се заустави депопулација.

¹ Коришћен је програм за израду пројекција Dem.Proj 3.34.

ЛИТЕРАТУРА

- Marinković, I., B. Radivojević (2016). „Mortality trends and depopulation in Serbia”. *Geographica Pannonica*. Vol. 20, No. 4, стр. 220–226. DOI: 10.18421/GP20.04-04
- Пенев, Г. (2001). „Замена генерација у Србији у периоду 1950–2000”. *Становништво*. Год. XXXIX, бр. 1–4, стр. 45–71.
- Пенев, Г., И. Маринковић (2012). „Први резултати пописа становништва 2011. и њихова упоредивост с подацима претходна два пописа”. *Демографија*. Књ. IX, стр. 45–67.
- Републички завод за статистику Републике Србије (2013). „Демографска статистика у Републици Србији, 2012”, Београд: Републички завод за статистику.
- Радовановић, С., М. Ранчић (1995). „Укупно становништво Југославије – размештај и урбанизација”, *Становништво и домаћинства Југославије према попису 1991*. Београд: Савезни завод за статистику, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука.
- Спасовски, М., Ј. Илић (1989). „Проблеми демографског развоја и депопулације руралних простора у СР Србији”, *Зборник радова XXXVI*. Београд: Географски факултет.
- СЗС (1950–1955), *Витална статистика*. Београд: Савезни завод за статистику.
- СЗС (1956–2001), *Демографска статистика*. Београд: Савезни завод за статистику.

Ivan Ž. Marinković

Institute of Social Sciences, Belgrade

DEPOPULATION IN THE SOUTH-EAST SERBIA

Summary

Serbia is in the third decade of negative natural increase and with negative net migration (in the last intercensal period), it has found itself in the group of countries that have an extremely high population decline. The main objective of this paper is to point out to high depopulation in Southeast Serbia, especially at lower administrative levels. Depopulation is present in all the five districts, in 30 out of 33 municipalities, and in 1297 out of a total of 1462 settlements. Based on the analysis of the population dynamics of the population of Serbia in the period between 1948 and 2011, it can be concluded that the reasons of the depopulation trends were set as far as half a century ago. The primary cause is a low birth rate, which has been recorded from the mid-1950's onwards, and which have resulted in the aging of the overall population, i.e. reducing the share of the young and fertile population. In addition to the low fertility rate, this age structure has a decisive role in the further decline of the population numbers. Migrations have also been a significant factor of depopulation. The population policy should focus its actions on improving mortality and migration conditions, as well as encouraging birth. Such a policy would bring faster and more meaningful results in addressing the problem of depopulation.

Key words: depopulation, sub-replacement fertility, age-sex structure, settlements, Southeast Serbia.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

314(497.11)(082)
314.113(497.11)(082)
314.117-053.9(497.11)(082)
314.116-022.252(497.11)(082)

СТАНОВНИШТВО југоисточне Србије. [Књ. 8], Демографски проблеми југоисточне Србије и могућности изградње пронаталитетске националне стратегије и политике / приредио и предговор написао Љубиша Митровић. - Ниш : Српска академија наука и уметности, Огранак : Филозофски факултет Универзитета, 2018 (Београд : Scego print). - граф. прикази, табеле. - 252 стр.

Према предговору зборник је скуп радова са истоименог научног скупа. - На спор. насл. стр.: The Population of South-eastern Serbia. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7025-789-4 (САНУ)

1. Stv. nasl. na upor. nasl. str.

а) Демографски развој - Србија - Зборници б) Становништво - Старење - Србија - Зборници в) Србија - Популациона политика - Зборници д) Србија - Становништво - Опадање - Зборници
COBISS.SR-ID 273159436